

КОНЗЕРВАТОРСКИ РАДОВИ НА НОВОЈ ПАВЛИЦИ

На цркви Новој Павлици, задужбини Браће Мусића с краја XIV века, извршене су поправке у току 1955 године. Поправке су биле мањег обима. Кровни покривач, који је од ћерамиде, цео је претресен. Постављени су и одводни олуци тамо где их није било. Места где је црква много прокишњавала, те је са њих опао малтер, поново су омалтерисана. Прозори су били раније зазидани и претворени скоро у мале пушкарнице. Када је са њих скинут малтер видело се, да су то некада биле мале мермерне бифоре; неке од њих романског облика, а неке готског. Ни на једној бифори није се сачувао средњи стуб. На њима није било трага од преплета који су тако карактеристични за доба коме припада ова црква.

И на тамбуру кубета, које је имало осам прозора, четири су била зазидана. Ти су прозори били једноставни, као и они отворени. На свима прозорским отворима постављени су рамови са стаклом и перфорираним плочама за вентилацију.

Споља и изнутра црква је испрскана мешавином креча и песка са додатком боје.

На јужном певничком простору су отворена врата, која су била зазидана и омалтерисана. Врата су са каменим первазом и надвратником који има профил типичан за морав-

ску школу. Ни на вратима није било преплета.

Иако су радови били по обиму мали, било је могућно извршити и нека запажања у погледу историјата грађења ове цркве. У досадањој литератури увек је њено грађење рашчлањавано у три периода : најстаријем припада црква са кубетом; у млађи се ставља припрата, која је додата са западне стране и, најзад, у најмлађи — звоник призидан уз западну страну припрате¹ (сл. 1).

Постоје међутим озбиљни разлози да се поверује, да је део Нове Павлице са кубетом саграђен на остацима старије цркве или да је старија црква само обновљена. Неки од ових података могли су да буду уочени и раније, а неки су нарочито запажени приликом последње оправке. Зидови овога најстаријег дела показују са унутрашње стране уочљив прелом на висини од 1,60—1,80 м. Преко тога прелома налази се фреско-малтер. Прелом иде свуда око цркве те изгледа као да је пресечена. Споља је Нова Павлица омалтерисана и малтер није скидан свуда, већ само где-где. По тим местима рекло би се да је доњи део цркве озидан ломљеним

¹ Ђорђе Мано-Зиси, Нова Павлица на Ибру, Старице за 1933—34/стр. 195—206; М. Васић: Жича и Лазарица, 138; А. Дероко : Монуменална и декоративна архитектура у средњевијеви Србији стр. 249.

каменом, али не до једне равномерне већ прилично неправилне линије. Ова чињеница такође указује на могућност обнове. Изнад ломљеног камена црква је озидана бигром. Док је једна страна северне певнице била сва од бигра, дотле је код јужне певнице источна страна озидана при дну ломљеним каменом а потом настављена бигром.

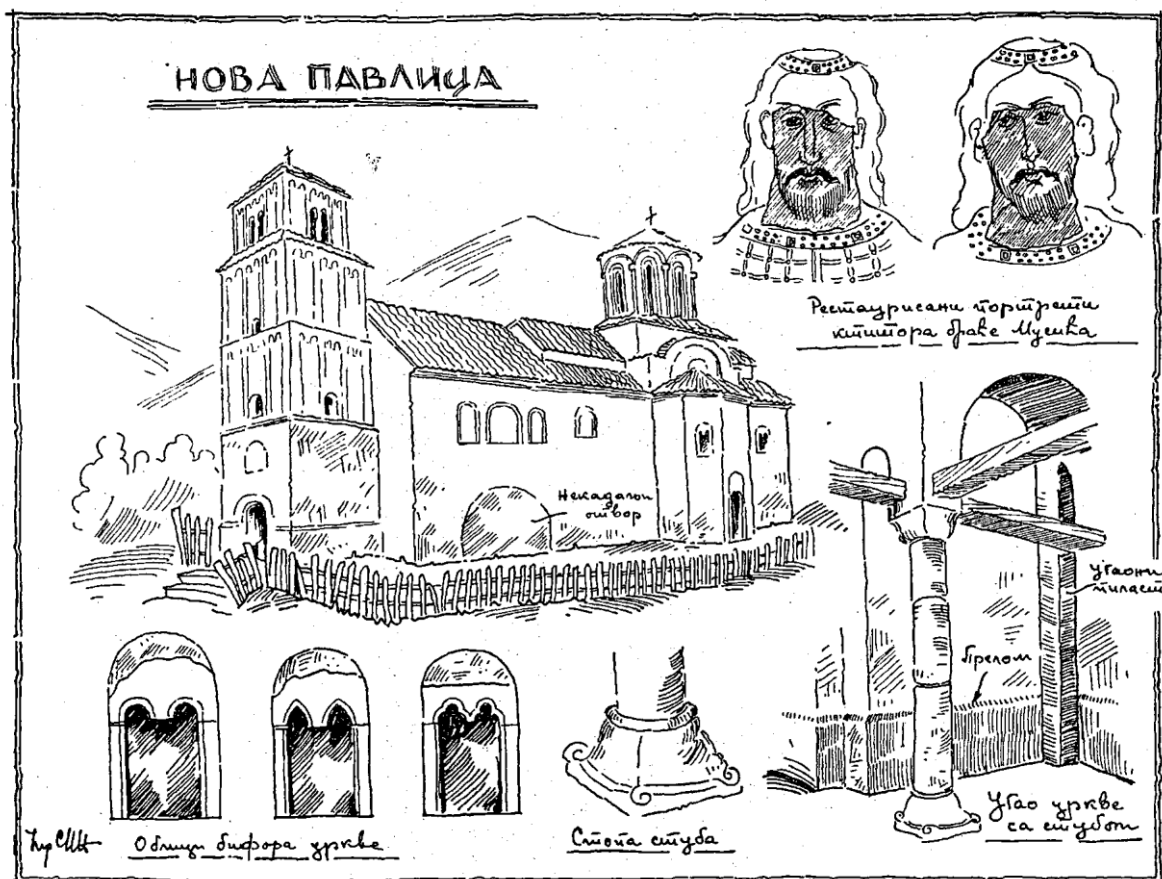
Кубе је озидано само тесаним бигром. У пандантифима се налази по један земљани лонац, чији су отвори окренути унутрашњости цркве. Отвори лонаца су око 10 см. а дубине око 40—46 см.

Други озбиљан разлог да је црква подигнута на остацима старије грађевине је састав четири камена стуба који носе кубе. Сви су они настављени од по 3—4 комада, који су очигледно

негде пронађени и овде донети или су можда затечени и на лицу места. Логично би било да су то делови стубова старије цркве. Поједини делови на једном стубу нису исте дебљине и како не припадају истим преломима, то је мајстор постављао на наставке дебеле оловне плоче, да би могли да налегну и да се не круне.

Кубе није могло без ових стубова да стоји и порушило би се. У његовом тамбуру сачувале су се фреске које могу бити исте старости као и фреске доњих зона.

Један податак о старијој цркви налази се и у самој основи. Уз западну страну у угловима налазе се два пиластра, који овако обновљеној цркви ничему не служе, јер са њих не полази никакав лук и они се утапају у много шире бочне сводове.

Сл. 1. — Општи изглед и детаљи Нове Павлице

Код другог решења кровова, које је старија црква свакако имала, они су имали своју функцију.

Обновљена црква од стране браће Мусића није добила само у архитектонској композицији облике нашег моравског стила, већ је и спољни декор био у томе стилу решен, што нам је досада било непознато. Истина, врло скромно и врло примитивно.

И црква и њена припрата били су једно време, вероватно у турском периоду, у прилично запуштеном и оронулом стању. Садања калота над припратом можда није првобитна, јер се у северном зиду налази једна шупљина која изгледа да је уствари остатак од неког степеништа. Припрата је чак имала и два велика лучна отвора са јужне и северне стране, који су касније зазидани. Њено приземље је некада морало бити отворено.

Поправке на цркви у том времену биле су већег обима, па је могућно да је при једној таквој поправци извршена велика рестаурација на живопису, који је такође био у већој мери оштећен.¹

Арх. С. М. Ненадовић

ЧИШЋЕЊЕ ЖИВОПИСА

Током лета 1954 и 1955 године извршено је детаљно чишћење целокупног живописа, који је био делом покривен малтером дебљине од око 3—10 мм., а делом кречом, чија је дебљина варијала од 1—3 мм. Још 1932 године професор Мано-Зиси је с групом радника ослободио један број фресака.² Чишћење је извршено механички, дрвеним чекићима, те није

било потпуно. Сем тога, на пуно места направљена су удубљења од чекића, мада боја није свуд повређена.

Овај већ делимично ослобођени живопис прилично се брзо и лако чистио. Заостали комади малтера или креча скинути су шпахтлом, а затим су целе фреске чишћене соном киселином, која је употребљавана у концентрацијама од 2,5 до 5%₃ а местимично на позадини и до 7%.

Део живописа који је сада први пут чишћен био је потпуно покривен кречом и малтером, који су се понекад лако, понекад тешко скидали. Једино Причешће апостола у олтару било је само искапано кречом и јако прљаво од прашине. У доњим зонама фреске су биле много боље очуване него у горњим, где су јако пропале од влаге. Црвена боја која је нарочито била осетљива на влагу скоро свуда је избила на површину и цурила наниже дуж зидова. Остале боје су се такође местимично могле назрети кроз слој креча, јер су се и оне, нарочито на местима где су зидови били изубијани да би се малтер боље примио, упијале у малтер до те мере да је често на зиду остајало мало или нимало боје. На местима која нису била јако влажна, боја се одлично држала и показала врло отпорном приликом чишћења.

Све је очишћено без нарочитих тешкоћа, сем Анђела и Богородице у олтару, композиције Рођења и пандантифа који су били прекривени прилично дебелим и јако окамењеним слојевима. После чишћења киселином сваки део је добро испран чистом водом, а затим, кад је био сув, очишћен меком гумом да би се и последњи трагови калцијумкарбоната и створеног калцијумхлорида уклонили и тиме вратио сјај фресци.

Инж. В. Вуловић

¹ Ђурђе Бошковић: Историја уметности — најновија грађа из области наше средњевековне архитектуре: Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XIV, св. 1—2.

² Старијар, књ. VIII и IX, стр. 193—206. 1933—1934 г.

Сл. 2. — Нова Павлица данас

Преглед сачуваног и пропалог живописа у Новој Павлици

		сачувано m ²	пропало m ²	укупно m ²
1	Купола и пандантифи	37,87	24,90	62,77
2	Олтарска апсида	72,47	85,86	158,33
3	Јужна певница	56,57	21,64	78,21
4	Северна певница	31,92	45,04	76,96
5	Западни травеј	51,74	88,98	140,72
		250,57	266,42	517

Б. Ж.

LES TRAVAUX DE CONSERVATION A NOVA PAVLICA

L'église de Nova Pavlica, fondation des frères Musić, de la fin du XIVe siècle., a fait l'objet de travaux de conservation au cours des années 1954 et 1955. A l'église elle-même, on a fait de menues réparations. A l'intérieur on a découvert de nouvelles peintures qui avaient été passées à la chaux ou recouvertes de plâtre, tandis qu'on nettoyait de leur couche de chaux les fresques qu'on avait déjà découvertes en 1932.

Lors des réparations, on a pu observer certains faits caractéristiques qui militent en faveur de la thèse selon laquelle les frères Musić n'auraient fondé qu'une seule église. Le plan de cette église avait été conçu dans le style de l'école architectonique serbe de la Morava. Les portes et les fenêtres, qui étaient recouvertes de mortier et murées, avaient été construites dans le même style, mais d'une manière primitive et sans l'ornementation d'entrelacs, caractéristique de cette école.